

Kelvän Matti Kotilaisen hurja tarina Pielisjärveltä

1600-luvun puolivälissä (Suomen) läänejä saattoi ostaa ja myydä. Kreivi Per Brahe osti Pielisjärven itselleen. Pielisjärvellä alkoi yltäkylläinen ”Kreivin aika”. Mutta pian aika muuttui. Tarvittiin Kotilaista apuun. Tämä on hurja tarina.

Ruotsi sai Käkisalmen läänin Venäjältä Stolbovan rauhassa 1617, ja Venäjän raja siirtyi Itä-Savosta nykyiselle paikalleen. Tuolloin Pielisjärvellä oli 330–400 henkeä. Pitäjään kuului myös Nurmes, Valtimo, Rautavaara ja Juuka.

1600-luvun puoliväliin mennessä tälle alueelle oli siirtynyt jo 165 uutta sukua! Sekä karjalaisia että savolaisia, ja väkeä jopa Pohjois-Pohjanmaalta.

PIELISJÄRVI MYYTIIN KREIVI BRAHELLE

1651 oli Pielisjärvi myyty liivinmaalaiselle sotakomissaari Gronstiernalle läänitykseksi.

Samana vuotena Kreivi Pietari Brahe ihastui matkallaan Pielisen seutuun ja osti suuren pitäjän itselleen 1652. Pielisjärvi erotettiin Käkisalmen läänistä, ja liitettiin Kajaanin vapaaherrakuntaan. Alkoi ”Kreivin aika”.

Kreivi Per Brahe omisti Pielisjärven jonkin aikaa 1600-luvulla. Oli kukoistava ”Kreivin aika”. Pian tilanne muuttui. Sorto vain paheni.

BRAHEAN KAUPUNGIN LYHYT KUKOISTUS

25. syyskuuta 1652 kreivi antoi käskyn perustaa kaupunki Lieksanjokisuuhun. Talvikäräjillä 1663 käsky pantiin täytäntöön. Alkoi kukoistuksen kausi. Braheasta tuli kaupan keskus. Se veti lisää muuttajia.

Väkeä muutti lisää Kajaanin suunnalta. Tuli kauppiaita ja porvareita. Brahea vahvisti asemaansa nopeasti. Pielisjärvi vaurastui.

ENSIMMÄINEN TEOLLISUUSLAITOS KELVÄLLE

Vuonna 1666 perustettiin alueen ensimmäinen teollisuuslaitos.

Vuonislahden Saksalan isäntä rakensi vesivoimalla toimivan myllyn Kelvänkosen. Hän oli Matti Kotilaisen isä, Antti Kotilainen. Antti Vuonislahdelta oli ostanut v. 1660 Kelvänkosen maisemista maata Mikko Seiloselta.

20 vuotta mylly oli ensimmäinen ja ainoa teollisuuslaitos koko valtavassa pitäjässä. 1686 pitäjän väkiluku oli jo 1145.

Kelvän mylly on nykyäänkin pystyssä, museokäytössä. Se on Kotilaisten perustama 1600-luvulla. Ensimmäinen teollisuuslaitos koko läänissä siihen aikaan. (Kuva: Aimo Rätty)

KUNINGAS VUOKRASI PIELISJÄRVEN POIS

Kreivi Pietari Brahe kuoli 1681. Nyt Ruotsin vuokrasi koko pitäjän kaikkine tiloineen, talonpoikineen, oikeuksineen ja veroineen yhdeksäksi vuodeksi Salomon Enbergille, osaksi Käkisalmen lääninä.

Yksityiskohtaiseksi laadittu sopimus astui voimaan tammikuun alusta alkaen vuonna 1685. Enberg asettui asumaan aluksi Lieksaan (Hovilan paikkeille), ja otti verokirjurikseen skotlantilaisen luutnantti Simon Affleckin, ”Simo Hurtan”. Affleck vouteineen ryhtyi voimalliseen verojen perintään. Koko pitäjä joutui veronkiskonnan ja mielivallan alle.

BRAHEAN KAUPUNKI TYHJENNETTIIN VÄKISIN

Maan omistus oli nyt muuttunut siten, että maat kuuluivat vuokraajalle ja perintöoikeus oli poistunut.

Enberg lakkautti Brahean koulun. Hän tyhjensi Brahean kaupungin asukkaista pakottamalla heidät muuttamaan toisiin elinpaikkoihin. Veronmaksukyvyttömät toimitettiin pois tiloiltaan ja uudet isännät pantiin tilalle.

Talonpojat olivat lähettäneet valituskirjelmää kenraalikuvernöörille, mutta mitään parannusta ei tapahtunut. Tyytymättömyys kasvoi.

”EI YHTÄÄN KELPO MIESTÄ PIELISJÄRVELLÄ”

Kerran Enberg souteli esikuntineen Kinahmon saaren rantaa kun rannalta kuului huuto: ”Jo nyt on Saatana Pielisjärveltä miehet ottanut, kun annettiin yhdelle miehelle valta. Jo otti Perkele vaivaiselta mierolta mielen. Ei ole yhtään kelpo miestä Pielisjärvellä. Jo on antanut joka mies housunsa vaimonsa jalkaan kun ei mennä kuninkaalle oikeutta etsimään.”

Tämän purkauksen puhuja oli Saksalan isäntä, ainoan teollisuuslaitoksen omistaja, kirkon kuudennusmies ja pitäjän luottomies Matti Kotilainen.

MIEROMIEHET KENRAALIKUVERNÖÖRIN LUO

Tapahtumat saivat uutta puhtia Tapaninpäivänä vuonna 1686. Heti saarnan jälkeen kirkosta tultua huudettiin väkeä kokoontumaan. Kokous pidettiin ja Matti Kotilainen nostettiin ilmaan ja huudettiin:

”Nyt Kotilainen korotetaan, tulkaa isännät katsomaan, että Kotilainen nostetaan mieromieheksi”.

Mieromiehellä tarkoitettiin paikallisen väestön valitsemaa ja lähettämää edustajaa. Samalla valittiin kirkonisäntä ja

kauppias Antti Hietanen ja viekiläinen Matti Saastamoinen myös mieromiehiksi.

Nuo kolme miestä lähtivät Narvaan kenraalikuvernööri Sperlingin luo. He jättivät hänelle useita valituskirjelmia. Valitukset käsiteltiin vähän myöhemmin käräjillä, missä Sperlingin johdolla kihlakunnan oikeus käsitteli asiaa. Sperling itse antoi lausuntonsa:

"Osoitti suurta ja rohkeaa röyhkeyttä valittajain väite, että heillä olisi perintöoikeus tiloihinsa, jotka hänen määräyksestään oli annettu vuokraajan hoville".

Valitukset kenraalikuvernöörille osoitautuivat turhiksi.

MIEROMIEHET NYT KUNINKAAN LUO

Seuraavana vuotena huhtikuussa ensimmäisen rukouspäivän kirkonmenojen jälkeen huudettiin kirkon edustalla taas kokousta mieromiesten lähettämiseksi nyt Tukholmaan, kuninkaan luo. Enbergiäkin pyydettiin Tukholmaan mukaan, mutta hän kieltäytyi.

Lähettiläiksi lupautuivat Kotilainen, Hietanen, Saastamoinen ja Pekka Hulkko. Matkarahain keräys tuotti mitättömän summan, joten kirkon kassasta lainattiin 100 kuparitaalaria rovestin luvalla.

Oulussa menomatallaan he saivat sikäläisiltä kauppiailta pitäjäläisten takuuta vastaan vielä 300 kuparitaalaria. Oulusta he jatkoivat matkaansa laivalla.

Tukholmassa he pääsivät kuninkaan puheille, ja esittivät asiansa. Kuningas lupasi puuttua epäkohtiin.

Kuningas lähetti 14.9.1687 välipäätöksensä Sperlingille, ja määräsi tämän tutkimaan talonpoikain asian ja huolehtimaan, että he saavat oikeutta. Heitä ei saanut pitää orjuudessa eikä kohdella huonosti.

VALITUS JOHTI PIDÄTYKSEEN

Maaliskuussa 1688 pidetyillä talvikäräjillä tutkittiin talonpoikain syytökset. Kenraalikuvernööri Sperling oli Enbergin puolella ja niinpä Enbergin oli helppo löytää lain varjo kaikille toimilleen. Kaikkihan oli tapahtunut vuokrasopimuksen, lain ja oikeuden mukaan.

Kotilainen tiuskaisi, etteivät he tahdo olla hovin piinan alla. He lupasivat lähteä uudelleen kuninkaan luo. Oikeus pidatti Kotilaisen, Hietasen ja Saastamoisen.

Talonpojat olivat piirittäneet käräjätalon. Hovin rengit käskettiin karkottamaan heidät väkivalloin, iskuin ja lyönnein, mutta väkeä tuli entistä enemmän. He tahtoivat riistää mieromiehet vangitsijain käsistä ja nostivat niin kovan huudon, että rovestikin pappilassaan säikähti.

Kun lisää seipäitä, kankeja, vieläpä pyssyjäkin hankittiin, oikeus pelästyi ja vapautti aamulla vangit takausta vastaan.

SIMO HURTTA "VEROTTI" AIVAN KAIKEN

Ankarista katovuosista huolimatta Enberg kiristi verotusta. Kansa kärsi. Simon Affleck eli "Simo Hurtta" oli eräänä vuotena ulosmitannut mm. 900 ja toisena 600 lehmää.

Kuolleisuus nousi SEITSENkertaiseksi. Hevoset olivat jo vähissä, veneet, kalanpyydykset ja kupariastiatkin ryöstettiin veroista. Monessa talossa ei ollut astiaa, jossa olisi voinut keittää.

Väkeä muutti pois tuhon edestä.

MIEROMIEHET UUDELLEEN TUKHOLMAAN

Kotilainen ja Hietanen lähtivätkin uhkauksensa mukaan nyt toisen kerran Tukholmaan. Kuningas ei ottanut heitä vastaan. Sitä ahdistusta, mitä odottajat saivat kokea, osoittaa valituskirjelmän selkäpuolelle kirjoitettu lause:

Teksti: Lauri Kotilainen. Lähteet: Rehtori Jouko Haaviston ja koulutuspäällikkö Otto Kotilaisen muistiinpanot. Pitempi versio Kotilaisten Sukuseuran sivujen kohdassa "Historiasivut"

"Kristuksen katkeran piinan ja kuoleman tähden suvaitkoon Teidän Kuninkaallinen Majesteettinne luottaa itselleen tämän meidän alamaissimman kirjoituksemme ja armollisella päätöksellään meitä auttaa, sillä olemme kuluvan kesän täällä oleskelleet vastausta saamatta ja meidän täytyy nyt menehtyä nälkään ja kylmään."

Valituskirjelmä meni kuitenkin kuninkaalle koska juttu käsiteltiin uudelleen talvikäräjillä 1689 kuninkaan määräyksestä. Tästä se siirtyi hovioikeuteen, johon mieromiehet olivat vedonneet.

Kuningas Kaarle yhdestoista oli Ruotsin surkea hallitsija. Valitettavasti Kelvån mylläri Matti Kotilainen sai tuntea asian nahkoissaan.

MAANPAKON POMMERIIN

Vuonna 1692 hovioikeus kumosi heidän kanteensa kaikissa kohdissa. Kaikki kolme tuomittiin kuninkaan miehen (kenraalikuvernöörin) vastustamisesta 40 taalarin sakkoon, Hietanen ja Kotilainen kahdenkertaisesti 40 taalarin sakkoon törkeistä syytöksistä vuokraajaa vastaan, sekä suorittamaan kumpikin 40 taalaria siitä, että he olivat loukanneet tuomarien kunniaa.

Lisäksi tuomittiin Kotilainen ja Hietanen saamaan raippoja ja karkotettavaksi maanpakoon Pommeriin. Heidät vangittiin heti; ensin Tukholmaan vankilaan, ja sieltä kaularaukoissa Pommeriin.

RENGIN SUHDE EMÄNTÄÄN JOHTI TAPPOON

Matti Kotilaisen perhekin sai kärsiä. Lähtiessään toisen kerran Tukholmaan mieromieheksi, Kotilainen oli jättänyt perheellisen rengin, Juho Parviaisen, hoitamaan taloaan. Parviainen otti asian kirjaimellisesti, ja hankkiutui luvattomaan suhteeseen emäntänsä kanssa.

Asia tuli julki isännän palattua. Emäntä joutui oikeuden eteen puolustautuen: "Se kuin isännän sijaan jätetään, se isännän töitä tekee." Tuli silti kuolemantuomio.

Parviaista ei saatu oikeuteen. Hän pääsi pakenemaan, kun puukotti kuoliaaksi häntä kiinni ottamaan tulleen Olli Kotilaisen, Matin veljenpojan.

Parviaisen mukana Venäjälle meni emäntäkin, samaansa kuolemantuomiota pakoon.

Isäntä joutui nyt Pommeriin. Talo jäi hänen alaikäisten lastensa varaan. Enberg karkotti lapsetkin, ja määräsi toisen isännän heidän kotitalonsa Jokelaan.

BRAHEAN KAUPUNKI KYNNETTIIN PELLOKSI

Lieksassa Brahean kaupungin jätteenkin hävitettiin, ja alue kynnettiin hoville pelloksi. Se oli järkyttävä loppu kukoistuskaudelle, "Kreivin ajalle".